

Szülőföldre emlékező néma harangszó

Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*

A rendszerváltás utáni magyar prózairodalom történetének minden bizonnyal egyik legfigyelemreméltóbb fejleménye volt az a kilencvenes évek második felétől kibontakozó fordulat, amelynek egyik jellegzetes esztétikai ismérve, hogy a magyar történelmi régmúlt emlékezetét tette irodalmi fikció tárgyává. Háty János *Dzsigirdilen* (1996), Láng Zsolt *Bestiárium Transsylvaniae* (1997), Darvasi László *A könnyemutatványosok legendája* (1999), Márton László *Testvériség-trilógia* (2001) című munkái mellett Szilágyi István nagyszabású epikai vállalkozásával, a *Hollóidővel* (2001) járult hozzá ahhoz, hogy a kortárs történelmi regény új formában elevenítse fel letűnt korok világát. Az ember történeti létmódját megjelenítő narratív séma alkalmazásáról általánosságban elmondható, hogy az individuuum szintjén a személyes történet, a kollektívum esetében viszont a történelem formáját ölti magára. A közösségi identitás egyik fontos integratív funkciója ezért abban áll, hogy a történelem szubjektumaként egybekapcsolja és összefűzi egymással egyének és nemzedékek szerteágazó történeteit. Ahogy arra a metahisztóriai szemléletváltás újfent rámutatott, a magyar kollektív identitásnak nagyon is alkotó részese lehet egy olyan irodalmi műfeldolgozás, amely túlmutat a biografikus és nemzedéki emlékezeten, s képes epikai fikció formájában megfogalmazni a közös múltat. Az említett példákban a modernség előtti magyar történelmi tapasztalat szólal meg, ennyiben magyar „belügről” van szó, arról, hogy miként vet számot az ezredforduló magyar prózaírása a historikus régmúlt tapasztalatával. A történelmi regény evidensnek tűnő műfaji ismertetőjegye, miszerint az imagináció révén az emlékezet az epikai időt történelemként fikcionálja, a felsorolt művekben tehát a magyar történelem ábrázolására korlátozódik. Talán feleslegesnek tűnik, mégis összehasonlítás-ként érdemes jelezni, hogy a műfaj hazai tradíciójának vannak olyan maradandó értékű alkotásai, ahol az epikai világnak nincs magyar vonatkozása: ilyen például Spiró György a 19. századi Lengyel Királyság színészgeniuszáról, Bogusławskiról szóló *Ikszek* (1981) vagy Márton László egy 17. századbeli száz

HORVÁTH PÉTER (1975) filozófus, irodalomtörténész.

fejedelemségben kitört felkelés vezetőjének sorsát elbeszélő *Jacob Wunschwitz igaz története* (1997) című munkája. Ezzel szemben Háy vagy Láng említett regényeinek, illetve a *Hollóidőnek* közös sajátossága, hogy a török hódoltság ideje képezi az epikai imagináció anyagát. Szilágyi István régóta várt, új, *Messze túl a láthatáron* című regénye szintén abba a vonulatba tartozik, amely a magyar históriát dolgozza fel írói témaként azzal a különbséggel, hogy a 18. századbeli Rákóczi-korba invitálja időutazásra olvasóját.

A mű szűkebben vett történelmi tárgyát a Rákóczi-szabadságharc bukásának ábrázolása képezi. Történik mindez oly módon, hogy a nemzeti szuverenitás kivívásának kudarcát Tompay Wajtha Mátyás életén keresztül ismerhetjük meg. A főszereplő a szabadságharc egyik résztvevőjeként a magyar kollektív identitás reprezentatív alakjaként lép színre, helyzetének alakulása ezért vállalt közösségének sorsát is kifejezi. Szilágyi regényében a magyar önazonosság elsősorban a szülőföldre kötődő olyan származáson alapuló közösséget jelöl, amely családok egymást követő nemzedékeiből épül fel. A kurucok leverésével a valódi csapás ezt a magyar identitást hordozó, transzgenerációs folytonoságon alapuló genealógiai társadalommodellt éri, amely Wajtha családjának drámájában nyeri el konkrét jelentését. A szabadságharc bukásának történelmi távlatú eseménye ugyanis a feleség és családanya halálán keresztül a származási alapon szerveződő társadalom szövetének felszakadását is megjeleníti. Közösség és egyén egyaránt osztozni kényszerül a politikai szabadság hiányában, ezért a történelmi helyzet tragikus volta épp ebben, a politikai függetlenség elvesztésében jelenik meg legközvetlenebb formában. A Rákóczi személye köré összpontosuló politikai hatalom nem tudja a szabadság közös ügyében egységbe kovácsolni a magyar népet, a regény történelmi perspektívája így azt a folyamatot mutatja be, miként kényszerül a magyar közösségi identitás – szabadsággal párosuló hatalom hiányában – saját hazájában alárendelt helyzetbe egy idegen dinasztia fennhatósága alatt. A vereség fikcionált narratívájának érdekessége, hogy alig foglalkozik a labancok szerepével, helyette a belső árulás demoralizáló jelentőségét hangsúlyozza.

Szilágyi nagyregénye kompozícióját tekintve két, különböző terjedelmű és eltérő narrációs technikára épülő epikai egységre tagolódik. A szerkezeti felosztás világosan kirajzolja Tompay Wajtha pályájának törésvonalát s a nyomában kibontakozó két életszakasz közti összefüggést. A kötet két része egymásnak felel, az elsőben a politikát és családot összekötő tragikus esemény, a másodikban annak gyászunkra keretében történő feldolgozása köré szerveződik az elbeszélés. A nyitó fejezet az írásos rögzítés mediális technikáját imitálja, míg a második részben a domináns élőnyelvi megszólalás mellett a főhős naplóbejegyzései olvashatók.

Az *Emlékiratok* címet viselő első, rövidebb részben a II. Rákóczi Ferenc belső köréhez tartozó Tompay Wajtha visszaemlékezését olvashatjuk a szabadságharc alatt végzett szekretáriusi tevékenységéről, utolsó követi megbízásáról és hazautazásáról. A nagyrészt a történelmi hitelesség igényével felidézett „kuruc

zajdulás” elbeszélésének a trencsényi csatavesztés utáni hanyatlás áll a középpontjában. A politikai vereség továbbgyűrűzik Wajtha családjába, akit a fejedelem mellett végzett szolgálatai hosszú évekre elszakítottak Nyöveden élő feleségétől és három gyermekétől. Szilágyi sajátos írói eszközzel él, amikor hősének életútját úgy formálja meg, hogy a hatalom legfelső köreiből nem biztosít számára visszautat a családhoz, akit hazatértekor éri a legsúlyosabb csapás. A főszereplő tragédiája abból ered, hogy otthon házából elcsalt házastársának híre fogadja, akire később a közeli tó jégpáncélja alatt holtan találnak rá. A kettős, politikai és családi veszteség egyszerre érhető tetten a szabad haza és a saját otthon elvesztésében, a Habsburg-uralom visszatérével Wajtha elhagyva gyermekeit, beköltözik Olymódra. A váratlan haláleset folytán a regény lényegében egy férfiember drámáját, Wajtha megözvegyülésének történetét és gyász terhével viselt életének lezárását beszéli el. A közéleti és a privát szférát egyaránt megrendítő szerencsétlenség következtében megszűnik az a genealógiai alapú kapcsolódási forma, ami lehetővé tette számára, hogy családja révén szervesen beilleszkedhessen a társadalomba. A nemesi születésénél fogva őt megillető patriarchális családfői státusz elvesztése után a magyar családokból felépülő, rokoni szálakkal behálózott származási közösségen belül magányos különként tekintenek rá. A közös származás tudatára épülő közösségi identitástól való elidegenedést követően az egyedül élő férfi életét feleségének rejtélyes halála hátrózza meg. Az olvasó Orsolya asszony képében a vidéki kúria gondos úrnőjével és a szerető családanyával találkozhat, aki maradéktalanul megfelelt a nemesasszony társadalmi szerepelvárásainak. Wajtha számára nem csupán tragikus halála jelent súlyos próbatételt, hanem mindazon tisztázatlan körülmények is, amelyeknek a megfejtése nyomasztó teherként nehezedik öregkori napjaira. Eből fakadóan a cselekmény egyik fontos kriminalisztikai szervezőelvét a kurucok által elkövetett, politikai motiváltságú bűneset körüli feltáratlan rejtély jelenti.

A több fejezetből álló második részben Wajtha Típród megye főbírójaként az igazságszolgáltatás világában találja meg új feladatát. A szöveg narratív kidolgozottsága jelentősen eltér az első rész elbeszéléstechnikájától, miután Szilágyi lemond a valóságábrázolás egy sor bevett prózaírói eszközéről, s kizárólag a főszereplő Tsomor jegyzővel és Gorbay szolgabíróval folytatott dialógusainak ad teret. A kettős párbeszéd nem egyenrangú felek közt zajlik, a domináns szöveget mindvégig Wajtha megszólalásai jelölik, s a beszélgetőpartnerek nem kritikai ellenpólusként jelennek meg, hanem alárendelt befogadói funkciót képviselnek. Az írói fogás kapcsán talán marad hiányérzet az olvasóban, mivel a retorikailag túldimenzionált szereplői beszédmód miatt némileg megoldatlan marad az epikai világ illúziójának meggyőző művészi kidolgozása. Erre vezethető vissza, hogy Wajtha terjengős nagymonológja ideologikus színezetet kap, s a mű kultikussá váló személyének és világmagyarázatának bemutatására redukálódik. A bíró munkáját széles körű tisztelet övezi, az író nagy tudású szakmai tekintélyként festi meg alakját, akinek stilizált beszédmódjában mindvégig érvényesül bizonyos megfellebbezhetetlen fölénytudat. Mivel a bírói szerepkör

arra predesztinálja, hogy bűncselekmények felett mondjon törvényes ítéletet, a regény második részében az emberi bűn természetrajza kerül a fejtegetések homlokterébe.

A bűn különböző fajtái közül a cselekményben a boszorkányságnak jut különleges szerep. A regény azt a történelmi kort idézi meg, amikor az igazságszolgáltatás gyakorlatában a felvilágosodás térhódításának hatására változás következett be a boszorkányság megítélését illetően. Szilágyi István Rekettye Pila személyében a magyar boszorkányperek egyik áldozatát emeli be könyvébe, akit a történelmi források szerint 1745-ben Nagykárolyban máglyahalálra ítélték. A magyarországi boszorkányüldözések ekkoriban, a 18. század első felében érték el csúcspontjukat, ezt követően Mária Terézia fellépése nyomán fokozatosan megtörtént a dekriminalizációjuk. A boszorkányság eredete a termékenységkultuszokhoz kapcsolódó népi szokások körébe nyúlik vissza, a 8. századtól kezdtek egyes népi babonákat ezzel a névvel illetni. A boszorkányok vélt természetfeletti képességei (igézés, rontás) közé tartozott, hogy jégverést, járványt, meddőséget tudnak okozni. A szunnyadó organikus energiákat felszabadító orgiasztikus szexualitás Eliade szerint a társadalmi tabuk eltörlésével a természet azon ősi állapotába való visszatérést szolgálta, ahonnan az életerők bőségét ismételten felszínre lehetett hozni. Azt követően, hogy a boszorkányságot az inkvizíció eretnekségként démonizálta, a természet gazdagsága érdekében megrendezett rituális orgiákat is luciferi tevékenységként bélyegezték meg.¹ A regényben Rekettyés Pila leginkább a női szexualitás sötét aspektusát reprezentálja, amelynek a hatása alól Wajtha sem tudja kivonni magát. A vármegye rosszallását kiváltva, a feddhetetlen nemesúrként közismert bíró ugyanis nem csupán megkíméli a máglyatűztől, hanem titokban viszonyt létesít vele. A szöveg nem mond erkölcsi ítéletet a bíró és vádlott közti normasértő testi kapcsolatról, a nemi vágy megkísértése Wajtha számára inkább olyan beavatási aktusnak tűnik, amelyben megtapasztalhatja az érzékiségben rejülő démonikus erőket. Miután a bíró adeptusként maga is „átesett” a boszorkányság próbáján, úgy alakítja a pert, hogy a vádlott is kiállja az ártatlanságát igazoló vízpróbát. Az *ordalium aquae* annak az átfogó akvatikus szimbolikának a része, amely férj és feleség vízbe fulladását, valamint a szülőföld topográfijához tartozó hínáros tó és a mélyén található harangokat egyaránt magába foglalja.

Szilágyi prózaírása kapcsán érdemes elmondani, hogy általában nem jellemző rá az imagináció epikai illúzióját megkérdőjelező metafikcionális technikák használata, s éppígy kerüli a történelmi idő hitelességét kikezdő anakronizmusokat, az elbeszélő diskurzusra vonatkozó metanarratív reflexiókat, illetve a diegetikus szintek közti határátlépéseket, metalepsziseket is. A látványos prózapoétikai újítások hiánya ezért arra készíti olvasóit, hogy regényei művészi értékét más

1 Mircea Eliade: Megjegyzések az európai boszorkányságról. Ford. Benedek Mihály. In *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Bp., 2002, Osiris, 87–115.

értelmezői szempontok alkalmazásával fedezzék fel. A következőkben erre teszünk röviden kísérletet, megpróbálván bemutatni, hogy miként ragadható meg a harang mint az emlékezet eszköze a művilág legfontosabb szervezőelveként.

Ha összevetésképpen megvizsgáljuk Szilágyi István más prózai munkáit, talán nem túl kockázatos kijelenteni, hogy közülük leginkább a *Hollóidő* áll a legközelebb az új regényhez. A rokonság nem csupán a történelmi regény műfajából adódik, hanem az életutak ábrázolása tekintetében a két szöveg mintha egymás folytatása volna: a reveki ifjagnál a szülőfaluból való útrakelés a férfivá válás része, míg a családfenntartó apai szerepéről lemondó Wajtha számára özvegysége jelenti az aktuális életkori kihívást. Poétikai szempontból a két alkotás legfontosabb közös vonása, hogy mindkettőben a harang tölti be az alapvető fikcióképző funkciót. A harang önmagán túlmutató jelentősége abban áll, hogy megjeleníti és feltárja az emlékezés működését. Az emlékező individuum hangja szólal meg a *Messze túl a láthatáron* nyitómondatában is: „Mindaz, amit én a fejedelem közelében megéltem, az idő távolodtában most más orcáját, más valóját tárja elém.” A harang helye Szilágyi írásaiban a szülőföldön található, ahol az egyén legszorosabban kötődik genealógiai közösségéhez. A prózai alaptéma tehát a szülőföldre való emlékezésben írható körül, ami fontos részét képezi a magyar önazonosságnak.

Mint az többnyire ismeretes, a harang idiofon hangszer, tehát önmaga által ad hangot: saját anyagi formájának rezgése, a harangnyelvnek az ütőgyűrűhöz való érintkezése révén hozza létre az ütэшangból és a rá következő zúgóhangból összeálló harangszót. A harangozásnak történetileg kialakult szokásrendje van, elég, ha csak a legismertebb példákat, a nándorfehérvári diadalt ünneplő déli, az angelusnak hívott esti harangszót vagy a holtat búcsúztató lélekharangot említjük. A Szilágyi-regényekben megjelenő harangok esetében azonban rendhagyó helyzettel találkozhatunk. Legfeltűnőbb sajátosságuk, hogy némák maradnak, az epikai fikció világában egyetlen harang kondulása sem hallatszik. A *Messze túl a láthatáron* és a *Hollóidő* egyaránt arra szolgáltatnak irodalmi példát, hogy miként kapcsolható össze a néma harang az igazság reprezentációjának egyik sajátos esetével, a tanúságtétel felmutatásával. A szemtanúság kifejezés latin megfelelője a babona jelentésű *superstitio* szóból képzett *superstes* melléknévi igenév. Szilágyi műveinek főszereplői olyan *superstes* értelemben vett tanúk, akik a néma harang révén tesznek szert a tanúságtétel privilégiumára.

A két regény főhőseinek karakterét az emlékező tanú pozíciója határozza meg. A tanúsághoz mindig hozzátartozik egy hiány, ami egyszerre feledhetetlen és kimondhatatlan. Ezt a hiányt Szilágyinál a néma harang jeleníti meg. A tanúk a harang révén emlékeznek vissza úgy szülőföldjükre, mint amelynek a hiányát sem elfelejteni, sem megfogalmazni nem tudják. A *Hollóidő* szereplőjét azon kiváltsága különbözteti meg, hogy a faluban az ő tiszte a harangozás. Amikor Bervecz vojvoda elviszi a falu lakosainak egy részét és Terebi tisztelest, Tentás a harangláb alól nézi végig az eseményt. Ez a reveki vasárnap élete végéig meghatározza emlékezetének látószögét és távlatát: „Reveken eltelt

éveire úgy gondolt vissza a deák, mintha az ottvaló életre később is a harangláb toronyárkádjáról nézhetne alá.”² Az emlékezet topológiája tehát a szülőfalu köré szerveződik, ahonnan a deáknak éppúgy távozni kell, ahogy Nyövedről Wajthának. A szülőföldtől való elszakadás teremti meg az emlékezés alaphelyzetét, és hozza létre a tanú identitását. A *Hollóidő* szemtanúját azért gyötri büntudat, mivel passzív szemlélőként nem avatkozott be a történések menetébe, amikor úgy döntött, hogy nem húzza meg a harangkötelet: „vajon ez mind a rossz lelkiismeret kérdése volna, amiért akkor a toronyból részvétlen nézte végig, mint kötözik, mint viszik el Lukács tiszteletest?”³ A harangszó hiánya Tentás tanúságának feltétele, amelynek része a közösségi szenvedéstanúságban való részvétellel járó áldozatszerep elhárítása. A *superstes* pozíció épp ezért nem függetleníthető erkölcsi kérdésektől, miután a saját élet megmentése szorosan összefügg azzal, ahogy a főhős sorsukra hagyja az elrabolt falubelieket.

Wajtha a tanúság egy más típusú drámáját éli meg, amit lát, őt magát is megváltoztatja: „Miközben valaki szenvedését végignézzük, velünk is örökké történik valami.”⁴ A deák az érzéki bizonyosság tanúja, aki még éltében látja a tiszteletest, akinek családjához ő maga is tartozott, amint elhurcolják a faluból. Wajtha számára ez nem adatik meg, hazatértekor nem láthatja viszont élve feleségét, akinek így csak felravitolozott holttestétől tud búcsút venni. A *Hollóidő* szemtanúságának igazságát a látott esemény és az élő áldozat látványa hitelesíti, míg a *Messze túl a láthatáron*ban az esemény utáni állapot és a halott áldozat áll a középpontban. Wajtha ezért eleve az érzéki szemtanú által nem látható tartományában nyomoz egy olyan halál után, amelyre az érzékek tudása helyett csak az elme adhat választ. Erre az érzéki valóságában hozzáférhetetlen eseményre, mint a tanúságot konstituáló hiányra, ami szemmel éppúgy nem látható, ahogy füllel sem hallható, egyedül a víz alá süllyedt harang emlékeztet. A néphit szerint a lárvidékes szülőföld hínáros tavának mélyén harangok fekszenek az iszapban, várva a pillanatot, hogy egyszer újra megszólalhassanak. Ebben a tóban leli halálát Orsolya asszony is, a regénycselekmény fontos része holttestének megtalálása és kiemelése körül zajlik.

A harang ábrázolásának különbségét a két regényben legvilágosabban az ellentétes vertikális tájolás mutatja meg. A *Hollóidő* főszereplője a harangtorony magasából emlékezik vissza szülőföldjére, míg a *Messze túl a láthatáron* szövegében víz alá süllyedt harang az emlékezet hordozója. A kimondhatatlan hiányra emlékeztető harangok csendje különbözik egymástól: az egyik esetben a harang a deák tudatos döntéséből marad néma, addig a másik esetben ez a víz alá süllyedt állapot eredménye. Míg a *Hollóidő*ben a történelmi múlt reprezentációja az emlékezet individuális formáján alapul, addig újabb művében az író a kollektív memória szerkezetébe enged bepillantást: „A keresztény népek kincse

2 Szilágyi: *Hollóidő*, 7.

3 Szilágyi: *Hollóidő*, 87.

4 Szilágyi: *Messze túl a láthatáron*, 246.

a harang. Annak, ha kisebb is lenne méltósága, zengése, az sohasem valakié: az a közé.”⁵ A közösségi emlékezet eszközeként a harang funkciója, hogy némaságánál fogva visszaidézzé a tanú számára a szülőföld múltját, ahonnet ő maga is származik. Mindez azt jelenti, hogy a *superstes* egyedül a víz alatti néma harangok révén lehet részese annak az emlékezetközösségnek, amelyről tanúságot kell tennie. Tanúságának épp az a jelentősége, hogy képes felmutatni a kollektív emlékezet nélkülözhetetlen szerepét a közösségi identitás megalkotásában. A harangok némasága a lelkiismeret felhívása, amely a büntudaton keresztül emlékezni hívja a tanút, hogy ne feledhesse, melyik közösséghez tartozik, melyik földről származik. Szilágyi új regényében az elhunyt feleség alakján keresztül a halottak is az emlékezet részévé válnak, ami egyúttal azt jelenti, hogy a közösségi identitáshoz nem csupán az élők, hanem a holtak is odatartoznak. A néma harang ily módon kapcsol össze a kollektív emlékezetben holtakat és élőket, áldozatokat és tanúkat – azokat, akik emlékeznek azokkal, akikre emlékeznek. Szilágyi regényeiben őket mindannyiukat az tünteti ki, hogy a szülőföldhöz mint származási helyhez tartoznak. Mivel a tanúságtévő sosem ártatlan és büntetlen, az emlékezés számára erkölcsi feladat: az ő kezében van az áldozatok sorsa, akik testimóniuma nélkül szükségképpen feledésbe merülnének, s nem lehetnének részesei a magyar identitást hordozó emlékezetközösségnek. A közösség a tanú révén emlékezik saját múltjára, a szülőföld, a pátriaként értett haza feletti politikai hatalom és a családi otthon elvesztésére – arra az időre, amikor egyén, család és nép származási sorsközösségben élt a szülőföldjén.

A magyar prózairodalomból Szilágyi műve a halálábrázolás egy szokatlan formájával emelkedik ki. Bár látszólag kevésbé tűnik fontos motívumnak, mégis lényeges, hogy az ember halálában a mitikus sors működését megjelenítő animális elem döntő szerepet játszik. Anyjánál tett látogatásakor Wajtha szívesen idézi fel apjával való gyermekkori vadászatát, amikor először lőtt egy északról érkező vörös csőrű, fekete récefajtára. A fiú ekkor hallgatja végig azt a tanító célzatú történetet, amelyben a fecskékre lődöző Rákóczi László végzete úgy jelenik meg, mintha a madarak bosszúja okozta volna a halálát. Mindez azért fontos epikai mozzanat, mert a vadászat pontosan azon a helyen zajlott le, a tó Poklosberek felé néző öblében, ahol Orsolya asszony balesete megtörténik. S ahogy azt a főszereplő a történet végén megtudja, felesége halálát épp az a ritka vörös csőrű vadkacsa okozta, amelyre apjával együtt vadászott: a jég azért szakadt be felesége szánja alatt, mert ráfutott a part menti kacsakerengőre, ahol a récék fürdése miatt vékonyabb jégréteg képződött. A mitikus értelmezés magától kínálkozik, a madarak bosszúja végzetszerűen utoléri a rájuk vadászó embereket, így a családi tragédiában a bűnért való bűnhődés logikája ismerhető fel. A regényben ember és állat mitikus összetartozására a lovak szolgáltatnak újabb példát. Orsolya asszony feltételezett elrablóját, Bösze Károly tengöli bírót lótolvajlásért akasztják fel, holttestét két kocsis bosszúból ellopja az akasztófáról,

5 Szilágyi: *Messze túl a láthatáron*, 471.

hogy levágott kezével ápolják a lovakat. Ehhez járul hozzá, hogy vízbe fulladásakor a Wajtha-házaspár mindkét tagja lovaikkal együtt pusztul el. A főszereplő halálának a mű zárójelenete különös súlyt ad, Wajtha öngyilkos módon gázol a vízbe lovával, mintha ily módon kívánna felesége sorsában osztozni. Orsolya asszony halála azonban nem önkéntes elhatározásból fakadt, hanem az állatok jelképezte *mitikus természeti szükségszerűsége*re vezethető vissza, miközben a közösségi emlékezet tanúja utolsó cselekedetével egyedül maga dönt sorsa felől. Amikor Wajtha bevezeti lovát a tóba, az *emberi szabadságból fakadó tette*re mutat példát, ami nem áll az animális-mitikus elem uralma alatt. A bűnös tanú és az ártatlan áldozat komplementer szerepének sorsközössége abban fedezhető fel, hogy a férfi *superstes* életének a női *victima* halála az ára, emberi szabadság és természeti determináció összetartozását a regény tanúságtétele ily módon mutatja fel egy házasság animális eredetű tragikus igazságaként.

A Szilágyi-regényben leírt „vízhalálhoz” kapcsolódóan érdemes megemlíteni az öngyilkosság egy más jellegű, a „tűzhalált” reprezentáló irodalmi példáját. Bodor Ádám írói szemléletmódjáról sok mindent elmond, hogy hősei visszatérően a rituális tűzhalált választják az önfeláldozás eszközéül. Ez az önkéntes halálnem jelenik meg a börtönből szabadult Sturm Elemér (*Plusz mínusz egy nap*), Béla Bundasian (*Sinistra körzet*) vagy a fogadós Edmund Pochoriles (*Verhovina madarai*) esetében is. A spirituális okból elkövetett rituális önfelgyújtás jellemzője, hogy az ember olyan önpusztító cselekedetének tekinthető, amely csak rá jellemző individuális jelentésénél fogva nem áll összefüggésben más élőlényekkel.

Hagyományos értelmezésében a halált gyakran fogják fel olyan átmenetrítusként, amely egyik létmódból egy másik ontológiai állapotba vezet át. Ez a határátlépés Szilágyi írásában a víz alatti mélységbe történik meg, ahol a rejtélyes harangok találhatók. A víz szimbolizmusának része, hogy a szerves formák és a tudat létrejöttét megelőző, az alakatlan nemlét virtuális síkját jeleníti meg. Ezen az átmeneti létezési fokon megy végbe a holttest felbomlása, ami feltételét jelenti a lélek megtisztulást jelentő újjászületésének. S ebben a szublimináris dimenzióban fekszik a tófenék iszapjába süllyedve a kollektív emlékezet hordozója, a harang is. Első fokon, az emlékezés önmagában nem más, mint az áldozatról tett tanúság megőrzése, ami megteremti *victima* és *superstes* kölcsönös egymásrautaltságában a közösség identitását. Ahogy azonban az állatok mitikus jelképisége azt jelzi, második szinten az emlékezet nem csupán az emberi, hanem az animális elemet is integrálja magába. A virtuális mélyvilág harmadik szintjén legvégül a mitikus természet anyagi alapjai tárulnak fel: „Az iszap, a limus a hilogenezisek legfőbb eredete.”⁶ Az iszapban heverő harang tehát megmutatja az anyag keletkezési helyét, ahol az animális létformák hilogenezise visszatér az eredetét jelentő hülogenezisbe.

6 A hilogenezis kifejezés két görög szó összetételéből származik, hülé: anyag, geneszisz: eredet, létrejövés. Mircea Eliade: *Vallástörténeti értekezés*. Ford.: Sujtő László. Bp., 2014, Helikon, 292.

Szilágyi István új regényének érdeme, hogy a múlt mélyébe alászálló közösségi identitás genealógiai emlékezetét végigkíséri egészen addig a pontig, ahol az saját eredetét az anyag keletkezési helyében találja meg. A hínáros tó mellett fekvő szülői házhoz történő végső visszatérés feltárja, hogy élők és holtak, tanúk és áldozatok, emberek és állatok emlékezetközösségének a szülőföld jelenti az alapját. A szülőföld az, ami magában hordozza a közös származáson alapuló kollektív identitás anyagi eredetmúltját. S egyedül a tó fenekére merült néma harangnak köszönhető, hogy létezik közös emlék arról, hogy a lápvidék több mint természet. Az otthon jelentő táj a szülőföld, ami egykor úgy jött létre, hogy a teremtés előtti anyag iszapjából élet sarjadt. A *Messze túl a láthatáron*ról ezért mondható el, hogy epikai témaként a szülőföld hülogenezisét dolgozza fel, a termékeny szülőföldként megszülető kimeríthetetlen élet anyagi metamorfózisát. A szülőföld eredete ezért is írható le kétirányú folyamatként, mint az anyag megelevenedése és az élet materializációja.

Amint említettük, a regényben a közösségi emlékezet eszközeként a harangnak fikcióképző szerepe van. A hangját vesztett harang olyan, mint a szabadságharcát elbukó nép, a feleségét gyászoló férj vagy a családi otthonát elhagyó apa: a gyászmunka megnyitja csendjének belső mélységét, hogy feltárja a szülőföld eleven anyagi valóságát. A regényzárlatban a lovával a tóba elmerülő Wajtha bíróval az utolsó tanút is elnyeli a víz, aki még hallja az iszapban heverő harangok csendjét, s emlékszik a szülőföld anyagi eredetére. A superstes önfelszámoló határátlépésével végleg feledésbe vesznek, ahogy a szövegben áll, nemcsak lovak és emberek, hanem falvak, városok és világok is. Ahogy az örök keletkezésben és pusztulásban alakuló élet a szülőföldön megszüli az anyagi világ létformáit, úgy halálukat követően a szülőföld az, ami újra visszafogadja őket. Ez történik meg Wajthával is, miután beteljesítette tanúságát, a néma harangok halála után is emlékeztetnek a szülőföldre: az élet anyagi eredetére.

Messze túl a láthatáron nincs más, csak a néma harangszó, ami arra emlékezteti Szilágyi István regényének olvasóit, hogy maga a szülőföld sem több, mint az örökké megújuló élet anyagosságában mulandó megjelenése. Így aztán aki kezébe veszi a könyvet, hogy végigkövesse Tompay Wajtha Mátyás 18. századi élettörténetét, elsősorban az emlékezet fikcióteremtő munkájával szembe-sül, ahogy epikai műként megalkotja a szülőföld eredettörténetét. S minden bizonnyal ez az olvasó sem fogja elfelejteni, hogy a szülőföld születési pillanatát az iszapba süllyedt néma harang képében megőrző irodalmi emlékezetnek sem létezik más múltja, mint saját mulandó örökkévalósága: „Viharos éjszakákon ezért harangoznak a nádasok, arra kint.”

(Budapest, 2020, MMA Kiadó)